

PERREZ, J. (2004)

HET GEBRUIK VAN CONNECTIEVEN DOOR FRANSTALIGE LEERDERS VAN HET NEDERLANDS: EEN EERSTE VERKENNING¹

Julien Perrez, Unité de linguistique théorique et appliquée des langues germaniques, Université catholique de Louvain

1 *Inleiding*

In deze bijdrage willen we een eerste analyse geven van het connectiefgebruik door Franstalige leerders van het Nederlands. De nadruk wordt gelegd op een verkennend onderzoek naar eerste distributietendensen en op hypothesen die mogelijke verklaringen bieden voor deze distributies.

Deze studie sluit aan bij een onderzoeksproject waarin causale, contrastieve en metadiscursieve connectieven worden bestudeerd. Er wordt van uitgegaan dat connectieven een verband leggen tussen tekstsegmenten, of met andere woorden dat ze coherentierelaties expliciet maken (Sanders e.a., 1992). Terwijl het voor de hand ligt dat causale en contrastieve connectieven (bij voorkeur) respectievelijk causale en contrastieve coherentierelaties markeren, is het begrip metadiscourse misschien iets minder duidelijk. Aan metadiscursieve uitdrukkingen worden over het algemeen twee functies toegekend: ze kunnen enerzijds de structuur van de tekst aangeven en anderzijds de attitude van de spreker weergeven ten opzichte van zijn discourse (Crismore, 1990; Hyland, 1998; Intaraprawat & Steffensen, 1995).

In deze studie wordt aan twee typen markeerders aandacht geschonken waarvan causale, contrastieve en metadiscursieve connectieven deel uitmaken, namelijk aan relationele- en attitudemarkeerders. Met relationele markeerders wordt gerefereerd aan markeerders zoals causale en contrastieve connectieven en structuurmarkeerders die een verband leggen tussen tekstsegmenten. Met attitudemarkeerders worden metadiscursieve markeerders bedoeld die aangeven dat de spreker rechtstreeks optreedt om zijn tekst te organiseren of te becommentariëren.

Deze eerste studie van het gebruik van relationele markeerders en attitude-markeerders door Franstalige leerders van het Nederlands in hun T2-producties zal ons in staat stellen om nader in te gaan op de discursieve kenmerken van de tussentaal van deze leerders. Meer bepaald zullen we kunnen nagaan waar leerders moeite hebben met het leggen van coherentie in hun T2-producties en met het structureren van hun discourse in het algemeen.

¹ Bij het voltooiën van dit artikel wil ik mijn promotor dr. Liesbeth Degand hartelijk bedanken voor haar commentaar op een vroegere versie en voor haar begeleidingswerk in het algemeen.

2 *Leerdercorpus van het Nederlands*

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van tekstverzamelingen uit het Leerdercorpus van het Nederlands (voortaan LCN). Het gaat om een corpus argumentatieve opstellen geschreven door Franstalige leerders van het Nederlands in hun tweede taal. Momenteel bevat het corpus ongeveer 260.000 woorden en is het nog steeds in aanbouw. In de opbouw van het corpus is rekening gehouden met een aantal parameters die het mogelijk maken om door hun onderlinge combinatie verschillende subcorpora te selecteren, die verder met elkaar kunnen worden vergeleken en bestudeerd. De parameters slaan zowel op het profiel van de leerder (geslacht, leeftijd, studierichting, talenkennis, studiejaar, enz.) als op de aard van zijn productie (teksttype, gebruik van naslagwerken, enz.). Een specifieke eigenschap van het LCN is dat het verschillende niveaus van taalvaardigheid bevat. Tabel 1 geeft het aantal woorden per niveau weer. In deze tabel gaat het uitsluitend om producties van studenten talen (behalve studenten uit het eerste niveau, zie hieronder). Om kwantitatieve redenen is het vervolg van de bijdrage op de eerste drie niveaus gericht. Voor een meer volledige beschrijving van de opbouw van het corpus verwijzen we naar Degand & Perrez (ter publicatie aangeboden) en Perrez & Degand (2003).

Tabel 1: *Huidig aantal woorden per niveau in LCN*

Niveau	Aantal woorden
1 Secundair Onderwijs 6	60.453
2 Universiteit 1	93.371
3 Universiteit 2	50.927
4 Universiteit 3	5229
5 Universiteit 4	9978
6 Hogeschool 1	4756
7 Hogeschool 2	3049
8 Hogeschool 3	1636

Het niveau 1 bevat producties van leerlingen uit het laatste jaar secundair onderwijs. Ze hebben op school Nederlands geleerd als tweede of derde taal (respectievelijk zes en vier jaar lang). Niveaus 2 tot en met 5 omvatten studenten Germaanse Talen, die het Nederlands (taalvaardigheid, linguïstiek, letterkunde en cultuur) als hoofdvak op de universiteit studeren naast een andere Germaanse taal (Duits of Engels). Niveau 2 staat voor eerstejaars, niveau 3 voor tweedejaars, niveau 4 voor derdejaars en niveau 5 voor vierdejaars. Er wordt momenteel gewerkt aan een uitbreiding van het corpus tot andere studierichtingen (zoals rechten en economie bijvoorbeeld waar het Nederlands als een bijvak wordt gevolgd). Niveaus 6 tot en met 8 omvatten hogeschoolstudenten, respectievelijk uit het eerste, tweede en derde jaar. Ze volgen een lerarenopleiding om het Nederlands en een andere Germaanse taal te doceren in de eerste drie jaren van het secundair onderwijs.

3 Attitudemarkeerders

et Leerdercorpus van mentatieve opstellen tweede taal. Moments in aanbouw. In de neters die het moge- corpora te selecteren. De parameters slaan richting, talenkennis, ik van naslagwerken, ade niveaus van taal- er. In deze tabel gaat enten uit het eerste an de bijdrage op de van de opbouw van eboden) en Perrez &

Zoals in de inleiding vermeld, kunnen attitudemarkeerders als metadiscursieve markeerders worden omschreven die de attitude van de spreker ten opzichte van zijn discourse weergeven. Deze kunnen bijvoorbeeld aangeven hoe de spreker zijn argumenten structureert en motiveert. De term attitudemarkeerder is een verzamelterm die talige uitdrukkingen omvat zoals Hyland's (1998) 'hedges' (bijv. *het is waarschijnlijk dat, ik denk dat*), 'emphatics' (bijv. *het is duidelijk dat*), en 'attitude markers' (bijv. *Ik ben het er mee eens dat*), of de 'topicalizers' (bijv. *wat mij betreft*) en 'illocutionary markers' (bijv. *ik moet zeggen dat*) van Intaraprawat & Steffensen (1995).

In de literatuur over tweede-taalverwerving wordt gesuggereerd dat de leiders van een vreemde taal geneigd zijn tot overgebruik en verkeerd gebruik van zulke markeerders. Granger & Tyson (1996) en Osborne (1999) wijzen er bijvoorbeeld op dat Franstalige leiders van het Engels connectieven overgebruiken zoals *indeed, moreover, of course, actually*, enz... die het de spreker mogelijk maken zijn discourse te oriënteren en te motiveren (Osborne, 1999, 100). Onderliggende studie is echter gericht op frequente attitudemarkeerders die door de schrijver kunnen worden gebruikt om zijn mening te geven of om een argument in te leiden of uit te werken. Op basis van hun hoge frequentie in het leerdercorpus zijn de volgende markeerders gekozen: *ik denk dat, ik vind dat, ik geloof dat, ik moet zeggen dat, ik wil zeggen dat, volgens mij* en *wat mij betreft*. De frequentie van deze markeerders in het leerdercorpus werd vergeleken met hun frequentie in een NT1-controlocorpus, bestaande uit zes maanden artikelen uit *De Volkskrant* van 1997.

De analyse van de eerste resultaten bevestigt de tendens tot overgebruik van de attitudemarkeerders door de leiders. Zoals blijkt uit Tabel 2 komen alle onderzochte markeerders in de leidersproducties significant vaker voor dan in de krantenartikelen.

Tabel 2: Attitudemarkeerders in het leerdercorpus vs. NT1-krantencorpus

Attitudemarkeerders	LCN 204.751 woorden		Volkskrant 97 2.271.700 woorden	
	Treffers	/100.000	Treffers	/100.000
Ik denk dat	476	232,48	117	5,15
Ik vind dat ²	130	63,50	20	0,88
Volgens mij	80	39,07	34	1,50
Wat mij betreft	29	14,16	13	0,57
Ik geloof dat	20	9,77	15	0,66
Ik moet zeggen dat	19	9,28	8	0,35
Ik wil zeggen dat	14	6,84	2	0,09

Deze resultaten moeten echter meteen worden genuanceerd. In de eerste plaats is het niet onproblematisch om argumentatieve opstellen in een tweede taal te vergelijken met krantenartikelen. Het gaat namelijk om verschillende genres waarin het gebruik van connectieven en coherenterelaties sterk kan variëren (Biber, 1988; Sanders, 1997). Ten

² Er werd geen rekening gehouden met de structuur 'Ik vind dat+bijvoeglijk naamwoord'.

ndair onderwijs. Ze respectievelijk zes en aanse Talen, die het als hoofdvak op de gels). Niveau 2 staat rs en niveau 5 voor et corpus tot andere Nederlands als een olstudenten, respec- nopleiding om het e drie jaren van het

tweede komen de onderzochte markeerders in het krantencorpus zo goed als uitsluitend voor in citaten en interviews en niet in lopende tekst. Dit staat een zinvolle vergelijking duidelijk in de weg.

We zijn er dus wel van bewust dat de keuze van een krantencorpus als controlecorpus in dit geval niet ideaal is. Het krantencorpus dat we hier gebruiken werd boven andere bestaande corpora van het Nederlands gekozen, voornamelijk omdat we het ter beschikking hadden. We hadden hiernaast ook een beroep kunnen doen op bijvoorbeeld de INL corpora, maar zouden met gelijkaardige genreverschillen zijn geconfronteerd aangezien deze ook geen door Nederlandstaligen in hun moedertaal geschreven argumentatieve teksten inhouden (zie Kruyt & Dutilh, 1997 voor een beschrijving van de inhoud van het INL 38 miljoen woorden corpus). Kranten- en magazinesartikelen, koninginredevoeringen, boeken, wetteksten, en dergelijke zijn immers ook niet geschikt om er leerdersopstellen mee te vergelijken. Om de discursieve kenmerken van de tussentaal van de Franstalige leerders van het Nederlands in het algemeen en meer bepaald de eigenaardigheden van hun connectiefgebruik nauwkeuriger te beschrijven, zouden de argumentatieve leerdersopstellen, zoals hierboven vermeld, moeten worden vergeleken met dergelijke door Nederlandstaligen in hun moedertaal geschreven opstellen. Het aanleggen van zo'n NT1-opstellencorpus is het onderwerp van lopend onderzoek, maar het huidige corpus (CNN, Corpus Nederlands door Nederlandstaligen) is nog te klein om te worden onderzocht.

Hiertegenover moeten we echter niet vergeten dat het in deze studie om eerste analyses gaat die op de distributietendensen van de markeerders moeten wijzen. In dit opzicht tonen deze resultaten aan dat de hypothese van het overgebruik van attitude-markeerders zinvol is. Nu rijst de vraag welke redenen aan dit overgebruik ten grondslag liggen. Hebben we bijvoorbeeld te maken met een geval van transfer uit de moedertaal van de leerders of gaat het eerder om een verschijnsel dat gepaard gaat met het leerproces zelf?

3.1 *Transferhypothese*

Granger & Tyson (1996) relateren het overgebruik van hun onderzochte connectieven aan een transfereffect uit de moedertaal van de leerders. In overeenstemming met Hervey & Higgins (1992, 49) die stellen dat "it is more common in French than in English for texts to be explicitly structured by the use of connectives", gaan Granger & Tyson ervan uit dat het Franse retorische systeem meer gebruik maakt van expliciterende talige uitdrukkingen zoals connectieven en dat de leerders derhalve dat retorische systeem toepassen op hun tweede taal. Dit resulteert in soms grote verschillen tussen de distributie van bepaalde connectieven in de moedertaal van de leerders en hun 'equivalenten' in de doeltaal. Om hun transferstelling te onderbouwen, vergelijken Granger & Tyson producties van leerders met verschillende moedertaalachtergronden. Zo hebben ze vastgesteld dat Franstalige leerders een connectief als *indeed* meer gebruiken dan Duitstalige leerders, en concluderen ze op basis hiervan dat deze tendens tot overgebruik te maken heeft met een transfereffect uit het Frans.

Een andere manier om de transferhypothese te toetsen is om de NT2-producties van de Franstalige leerders te vergelijken met T1-producties van Franstalige schrijvers. De vraag is of het gebruik van attitude-markeerders ook zo omvangrijk is als Franstalige schrijvers opstellen schrijven in hun moedertaal. Tabel 3 illustreert de frequentie van de onderzochte attitude-markeerders respectievelijk in het leerdercorpus en in een corpus

corpus zo goed als uit-
: Dit staat een zinvolle

ntencorpus als controle-
t gebruiken werd boven-
melijk omdat we het ter-
nnen doen op bijvoor-
schillen zijn geconfron-
moedertaal geschreven
or een beschrijving van
en magazinesartikelen,
mers ook niet geschikt
ve kenmerken van de
het algemeen en meer
seuriger te beschrijven,
meld, moeten worden
moedertaal geschreven
onderwerp van lopend
nds door Nederlands-

deze studie om eerste
s moeten wijzen. In dit
ergebruik van attitude-
overgebruik ten grond-
al van transfer uit de
el dat gepaard gaat met

lerzochte connectieven
overeenstemming met
ion in French than in
tives", gaan Granger &
iik maakt van explici-
lers derhalve dat reto-
soms grote verschillen
aal van de leerders en
lerbouwen, vergeleken
edertaalachtergronden.
ectief als *indeed* meer
ervan dat deze tendens
is.

m de NT2-producties
Franstalige schrijvers.
grijp is als Franstalige
t de frequentie van de
tpus en in een corpus

bestaande uit opstellen die door Franstalige schrijvers zijn geschreven in hun moedertaal. Hierbij moet worden opgemerkt dat we niet beweren dat de Franse en Nederlandse 'equivalenten' (dus/donc, ik vind dat/je trouve que, enz...) even vaak voorkomen in beide talen en dat ze hetzelfde betekenen in alle contexten. De Franse equivalenten worden vooral ter illustratie aangeboden. Op basis van hun verschillende vertalingen in Van Dale zijn *volgens mij* en *wat mij betreft* met meerdere Franse correspondenten vergeleken.

Tabel 3: *Attitudemarkeerders in het leerdercorpus vs. FT1-opstellen*

Attitudemarkeerders	LCN 204.751 woorden		Attitudemarkeerders	Opstellen Frans T1 93.555 woorden	
	Treffers	/10.000		Treffers	/10.000
Ik denk dat	476	23,25	Je pense qu'(e)	15	1,60
Ik vind dat	130	6,35	Je trouve qu'(e)	0	0,00
Volgens mij	80	3,91	Selon moi, d'après moi, Pour moi ³ ,	7	0,75
Wat mij betreft	29	1,42	En ce qui me concerne, pour ma part, quant à moi	4	0,43
Ik geloof dat	20	0,98	Je crois qu'(e)	5	0,50
Ik moet zeggen dat	19	0,93	Je dois dire qu'(e)	0	0,00
Ik wil zeggen dat	14	0,68	Je veux dire qu'(e)	1	0,11

De cijfers in de tabel geven geen ondersteuning aan de transferhypothese. De resultaten wijzen er namelijk op dat de Franstalige schrijvers de genoemde attitudemarkeerders helemaal niet (over)gebruiken in hun FT1-opstellen. De grote distributiever verschillen doen vermoeden dat de transferhypothese niet geschikt is om het hoge gebruik van attitudemarkeerders in de NT2-opstellen van de Franstalige leerders te verklaren. Dit suggereert dat de hoge frequentie van attitudemarkeerders in de producties van de leerders meer met de tussentaal van de leerders en het leerproces zelf heeft te maken dan met retorische eigenschappen uit hun moedertaal, in ieder geval als het gaat om het Frans.

3.2 Intralinguale verschijnselen

De term 'intralinguaal' wordt hier gebruikt om te verwijzen naar het feit dat bepaalde structuren en uitdrukkingen, zoals attitudemarkeerders, significant vaak voorkomen in de tussentaal van de leerders maar niet in hun moedertaal. Zo'n verschijnsel kan aan de ene kant het gevolg zijn van het onderwijs dat de leerders hebben genoten. Men kan zich bijvoorbeeld indenken dat de leerders de onderzochte uitdrukkingen hebben geleerd als een manier om zich uit te drukken en meer bepaald om hun mening te geven. Zo'n verklaring is mogelijk maar echter moeilijk in kaart te brengen. Aan de

³ Er werd alleen rekening gehouden met gevallen waarbij de structuur 'Pour moi,' aan het begin van de zin staat.

andere kant kan het hoge gebruik van attitudemarkeerders worden opgevat als een transpositie op papier van het denkproces van de leerder als hij zijn discourse probeert te organiseren of zijn mening probeert te geven. In die richting gaat de benadering van Bestgen (1998) die in de volgende sectie wordt uitgewerkt.

3.2.1 *Trace vs. signal van discourssegmentatie*

In zijn bijdrage concentreert Bestgen (1998) zich op de functie en het gebruik van segmentatiemarkeerders. Deze markeerders duiden continuïteit of discontinuïteit in discourse aan (op.cit., 754). Interpunctiemarkeringen, referentiële uitdrukkingen en connectieven zijn typerende voorbeelden voor zulke segmentatiemarkeerders. Deze markeerders kunnen volgens Bestgen op twee manieren worden gebruikt, namelijk als 'trace' of als 'signal' van discourssegmentatie.

Segmentatiemarkeerders kunnen als 'trace' worden beschouwd als ze aangeven dat de schrijver moeite heeft met het markeren van een onderwerpsverandering: 'traces' van discourssegmentatie zijn "traces of the difficulties speakers encounter when they have to introduce a topic change in their discourse" (op.cit., 755). Als segmentatiemarkeerders daarentegen als 'signal' van discourssegmentatie worden gebruikt, worden ze "intentionally introduced to inform the addressee about the presence of a topic shift" (op.cit., 755). 'Traces' van discourssegmentatie eisen een zwaardere cognitieve inspanning aan de kant van degene die het discourse verwerkt terwijl 'signals' van discourssegmentatie een vlotter begrip van het discourse mogelijk maken (op.cit.).

Met het oog op het hoge gebruik van attitudemarkeerders door Franstalige leerders van het Nederlands, kan aan de hand van deze theorie worden gesteld dat de leerders moeite kunnen hebben met het leggen van coherentie tussen segmenten die argumenten en standpunten verwoorden. Dit is in overeenstemming met Bestgen als hij stelt dat "novice writers (...) try to generate chunks of ideas linked to the topic of the text and produce them in bursts as soon as they become available" (op.cit., 755). De moeite die de leerders hebben om tekstfragmenten met elkaar te verbinden kan in het gebruik van een hoog aantal attitudemarkeerders resulteren, waarvan de overgrote meerderheid dan eerder als 'trace' dan als 'signal' fungeert.

Hiermee gepaard gaat onze hypothese dat er zich een evolutie van 'trace'- tot 'signal'-gebruik van een markeerder zal voordoen naarmate de schrijver taalvaardiger wordt in zijn tweede taal. Deze hypothese suggereert dat leerders van de hogere niveaus adequater omgaan met attitudemarkeerders. Een vergelijking van het gebruik van attitudemarkeerders tussen leerders van twee verschillende niveaus (zie Tabel 4) toont inderdaad aan dat het aantal attitudemarkeerders afneemt naargelang het niveau hoger wordt, ook al blijven de leerders uit het hogere niveau die markeerders overgebruiken ten opzichte van het NT1-corpora krantenartikelen.

De cijfers in de tabel laten zien dat de leerders langzamerhand gewend raken aan bepaalde discursieve kenmerken van de taal die ze leren, meer bepaald in dit geval aan de manier waarop argumenten en meningen moeten worden ingeleid. Een meer kwalitatieve analyse van deze tendens zou moeten uitwijzen hoe en of de attitudemarkeerders worden vervangen door andere talige elementen, voordat er geconcludeerd kan worden dat het hier wel degelijk gaat om een evolutie van 'trace' naar 'signal' van discourssegmentatie.

Tabel 4: Gebruik van attitudemarkeeders. Vergelijking tussen twee niveaus

Attitudemarkeeders	LCN Niveau 2 93.371		LCN Niveau 3 50.927		Volkskrant 97 2.271.700 woorden	
	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000
Ik denk dat	341	36,52	41	8,05	117	0,51
Ik vind dat	101	10,88	11	2,16	20	0,09
Volgens mij	60	6,43	14	2,75	34	0,15
Wat mij betreft	21	2,25	5	0,98	13	0,06
Ik geloof dat	14	1,45	3	0,59	15	0,07
Ik moet zeggen dat	13	1,40	3	0,59	8	0,05
Ik wil zeggen dat	9	0,96	3	0,59	2	0,01

4 Relationele markeeders

Met relationele markeeders wordt verwezen naar markeeders die een verband leggen tussen tekstsegmenten, zoals causale en contrastieve connectieven en structuurmarkeringen. In deze sectie wordt aandacht besteed aan twee eigenaardigheden van het gebruik van deze markeeders door Franstalige leeders van het Nederlands, namelijk het eentonige gebruik van achterwaartse causale connectieven en het 'trace'- en 'signal'-gebruik van *dus*.

4.1 Achterwaartse causale connectieven

Achterwaartse causale connectieven zijn causale connectieven die het oorzaaksegment van een causale relatie inleiden. De meest frequente achterwaartse causale connectieven in het Nederlands zijn respectievelijk *omdat*, *want*, *doordat* en *aangezien*.

Een eerste analyse van het gebruik van deze connectieven (zie Tabel 5) wijst erop dat de Franstalige leeders in hun opstellen meer achterwaartse causale connectieven gebruiken dan de journalisten van *De Volkskrant*. Dit suggereert dat causale coherentierelaties door Nederlandstalige schrijvers vaker impliciet worden gelaten. Een kwalitatieve analyse van deze tendens zou moeten uitwijzen of deze observatie niet eerder afhankelijk is van het tekstgenre dan van de taalvaardigheid van de schrijver.

Opvallend aan deze resultaten is het zeer frequente gebruik van *omdat* en *want* in de leedersproducties ten opzichte van hun gebruik in de krantenartikelen. Aan de ene kant is deze observatie niet verrassend aangezien deze twee connectieven ook de frequentste achterwaartse causale connectieven in het Nederlands zijn. Maar aan de andere kant geeft de vergelijking tussen de frequenties van beide connectieven in beide corpora aan dat *omdat* en *want* door de leeders duidelijk overgebruikt worden. Een mogelijke verklaring voor het overgebruik van *want* kan worden afgeleid uit zijn syntactische eigenschappen. Als nevenschikkend voegwoord maakt *want* het voor de Franstalige leerder mogelijk om een causaal fragment op te bouwen met een hoofdzinvolgorde in het oorzaaksegment. Deze volgorde komt overeen met de ongemarkeerde Franse zinvolgorde. Met *omdat* daarentegen moet op het oorzaaksegment een bijzinvolgorde worden toegepast, wat sommige leeders in de war kan brengen aangezien de

bijzinvolgorde in het Nederlands anders is dan in het Frans. Deze veronderstelling van het frequente gebruik van *want* om syntactische redenen wordt enigszins bevestigd door zijn verdeling over de eerste twee niveaus (zie Tabel 6). De sterke afname van het aantal '*want-en*' tussen niveau 1 en niveau 2 gaat namelijk met een even sterke toename van het aantal '*omdat-ten*' gepaard. Dit versterkt het vermoeden dat de meer gevorderde leerders niet meer door syntactische beperkingen worden geblokkeerd in hun keuze van causale connectieven.

Tabel 5: *Achterwaartse causale connectieven in het leerdercorpus vs. NT1-krantencorpus*

Connectieven	LCN 204.751 woorden		Volkskrant 97 2.271.700 woorden	
	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000
Omdat	809	35,511	1897	8,351
Want	348	16,996	1358	5,978
Aangezien	25	1,221	52	0,229
Doordat	2	0,098	179	0,788
Totaal	1184	57,826	3486	15,345

Tabel 6: *Achterwaartse causale connectieven. Vergelijking tussen drie leerjaren*

Connectieven	LCN Niv.1 60.453 w.		LCN Niv.2 93.371 w.		LCN Niv.3 50.927 w.		Volkskrant 97 2.271.700 w.	
	Tref.	/10.000	Tref.	/10.000	Tref.	/10.000	Tref.	/10.000
Omdat	215	35,56	462	49,48	132	25,91	1897	8,35
Want	150	24,81	135	14,45	63	12,37	1358	5,98
Aangezien	5	0,82	8	0,85	12	2,35	52	0,23
Doordat	0	0,00	0	0,00	2	0,39	179	0,79
Totaal	370	61,20	605	64,79	209	41,04	3486	15,34

Wat in Tabel 5 ook in het oog springt, is het zo goed als niet-bestaande gebruik van *doordat* door de leerders. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat *doordat* geen direct equivalent heeft in het Frans. De semantische en pragmatische eigenschappen van dit connectief moeten door de Franstalige studenten geleidelijk worden aangeleerd. Deze graduele aanpassing aan het gebruik van *doordat* komt aan het licht in Tabel 6 waar het gebruik van achterwaartse causale connectieven per niveau wordt gerepresenteerd. *Doordat* verschijnt pas in de opstellen van de leerders van het derde niveau (tweedejaars studenten Germaanse Talen). De stelling dat de leerders zich *doordat* langzamerhand eigen maken, wordt onderbouwd door voorbeeldzinnen 1 en 2 waarin *doordat* wordt gebruikt in plaats van *hierdoor* of *daardoor*. Deze *doordat*-fragmenten zijn in de resultaten niet meegerekend.

1. Misschien had hij gedacht dat Gaby de waarheid aan de kinderen zal zeggen. *Doordat* zou hij twee grapjes in één hebben gedaan: één met de kinderen en één met Gaby. (LCN, niveau 3)

ze veronderstelling van nigszins bevestigd door de afname van het aantal en sterke toename van de meer gevorderde keerd in hun keuze van

1-krantencorpus

krant 97	100 woorden	/10.000
		8,351
		5,978
		0,229
		0,788
		15,345

2-jaren

Volkskrant 97	2.271.700 w.	100 Tref.	/10.000	
		91	1897	8,35
		37	1358	5,98
		35	52	0,23
		39	179	0,79
		04	3486	15,34

bestaande gebruik van dat *doordat* geen direct eigenschappen van dit worden aangeleerd. Deze wordt in Tabel 6 waar het wordt gerepresenteerd. Het niveau (tweedejaars *doordat* langzamerhand 2 waarin *doordat* wordt en zijn in de resultaten

eren zal zeggen. *Doordat* en één met Gaby.

2. Wat erg slim van de auteur is omdat dat ruimte voor de verbeelding en de gedachte van de lezer maakt. En maken grapjes daar niet deel van? *Doordat* is de auteur echt erin geslaagd de lezer te boeien. (LCN, niveau 3)

Een andere mogelijke verklaring voor het lage gebruik van *doordat* in de opstellen heeft te maken met het tekstgenre. In de literatuur bestaat er een ruime overeenstemming over de pragmatische eigenschappen van *doordat*, dat slechts één soort causale relatie markeert, namelijk non-volitionele inhoudelijke causale relaties. Dit zijn relaties waarin het causale verband observeerbaar is in de wereld en waarin het niet wordt beïnvloed door intenties (Pander Maat & Sanders, 1995; Pit e.a., 1997; Degand, 2001; Pander Maat & Degand, 2001). Op basis hiervan kunnen de onderstaande voorbeeldzinnen 3 en 4 respectievelijk volitioneel en non-volitioneel worden bestempeld. De verklaring zou dan kunnen zijn dat opstellen geen tekstsoorten zijn waarin non-volitionele contexten in overvloed aanwezig zijn, in tegenstelling tot krantenartikelen. Verdere kwalitatieve analyses zullen deze hypothese moeten bevestigen.

3. De gasten waren saai. Ze verliet het feestje vroeg.
3b. **Doordat* de gasten saai waren, verliet ze het feestje vroeg. (aangepast uit Pander Maat & Degand, 2001)
4. Op maandag kwam zijn trein met bestemming Amsterdam op een ander perron aan. Hij stapte in de trein naar Den Haag in.
4b. *Doordat* zijn trein met bestemming Amsterdam op maandag op een ander perron aankwam, stapte hij in de trein naar Den Haag in. (aangepast uit Pander Maat & Degand, 2001)

Het lage gebruik van *doordat*, gecombineerd met het overgebruik van *omdat* en *want*, suggereert dat de leiders eentonig gebruik maken van causale connectieven. Ze geven vaak voorkomende, meer algemene connectieven zoals *omdat* en *want* de voorkeur, terwijl ze meer specifieke causale connectieven zoals *doordat* aan de kant laten. Een vluchtige analyse van Tabel 6 toont aan dat er in dit opzicht een evolutie aan de gang is: naarmate de leiders bekwaam worden in hun tweede taal, maken ze meer gebruik van de andere mogelijkheden om achterwaartse causale relaties expliciet te maken. Terwijl het aantal 'omdat-ten' en 'want-en' afneemt, neemt het aantal 'aangezien-en' en (in mindere mate) 'doordat-ten' toe. Deze dubbele beweging stemt overeen met de observatie van Kerr-Barnes (1998, 190) dat

"basic patterns of acquisition are similar in that younger/less advanced subjects show greater use of high-frequency connectors while older/more advanced subjects show an expanded repertoire of connectors, together with increased differentiation of function, as well as signalling of more complex semantic and pragmatic relations. A correlate of the limited inventory of connectors used by younger/less advanced subjects is the plurality of functional contexts associated with each connector, or, considered in relation to the adult/native-speaker model, the failure to mark certain relations effectively."

Zoals onderstreept door Kerr-Barnes is deze evolutie ook typerend voor de ontwikkeling die kinderen bij het leren van hun moedertaal doormaken. Dit spoort ons aan om de mogelijke discursieve overeenkomsten tussen het leren van het Nederlands als moedertaal en als vreemde taal verder te bestuderen.

4.2 Trace- en signaalgebruik van 'dus'

Een verrassend verschijnsel doet zich voor in verband met het gebruik van *dus* door de Franstalige leerders. Uit de vergelijking (zie Tabel 7) tussen *dus* in *De Volkskrant* en *donc* in *Le Soir* (een vergelijkbare kwaliteitskrant uit Franstalig België) blijkt dat *donc* een bredere betekenis heeft in het Frans dan *dus* in het Nederlands (zie verder ook Pander Maat & Degand, 2001). Op basis hiervan kan worden verwacht dat *donc* in de FT1-opstellen vaker voorkomt dan *dus* in de NT2-opstellen. Toch wijzen de resultaten erop dat *dus* zowel ten opzichte van het corpus krantenartikelen als ten opzichte van *donc* in het corpus FT1-opstellen duidelijk wordt overgebruikt in de leerdersopstellen (zelfs als *par conséquent*, een equivalent van *dus* in Van Dale, daarbij wordt gerekend).

Tabel 7: Crosslinguïstische analyse van 'dus' en 'donc'

LCN	<i>Volkskrant</i> 97	FT1-opstellen	<i>Le Soir</i>
204.751 w.	2.271.700 w.	93.555 w.	2.164.529 w.
Tref. /10.000	Tref. /10.000	Tref. /10.000	Tref. /10.000
		Donc	161 17,209 1730 7,992
		Par	10 1,069 18 0,083
		conséquent	
Dus 581	28,375	1081 4,758	Total 171 18,278 1748 8,075

Een mogelijke verklaring is dat de leerders *dus* niet alleen als causaal connectief gebruiken om een causale coherentierelatie expliciet te maken maar ook als attitude-markeerder om hun discours te organiseren. Met andere woorden wordt *dus* in termen van Bestgen (1998) zowel als 'signal' gebruikt (zie 5) als als 'trace' van discourse-segmentatie (zie 6).

- Het is te laat voor hem. Nu heb ik mijn opinie over het leven veranderd. Je kan niet weten wanneer je zal doden. *Dus* ben ik meer "Carpe Diem" dan vroeger. (LCN, niveau 2)
- Het is ook vanzelfsprekend dat het geld noodzakelijk is om een mooi huis te hebben, om goed te kunnen leven. Dat is ook geluk. Ik wil van het leven kunnen genieten; ik wil op vakantie kunnen gaan en ook van kleine dingen genieten zodat mijn hele leven een geluk zal zijn. Daarvoor heeft men natuurlijk geld nodig. *Dus* het geld is voor mij niet alles, maar het helpt soms om redelijk te kunnen leven. Zonder geld wordt het leven niet zo eenvoudig en men kan zich niet permitteren alles wat men wil; *Dus*, geld helpt veel voor het geluk in het feit dat het ons staat goed te leven. Goed leven is *dus* geluk en het geluk is belangrijk in het leven. (LCN, niveau 2)

In dit laatste voorbeeld legt *dus* geen lokaal causaal verband, zoals dat wel het geval is in 5. De schrijver lijkt *dus* in 6 driemaal te gebruiken als een soort conclusiemarkeerder. Ook al is dit gebruik van *dus* gangbaar in het Nederlands, het gebruik van drie gelijksoortige 'dus-sen' in fragment 6 scheidt een indruk van onhandigheid in het leggen van samenhang. Het lijkt alsof de schrijver opschrijft wat zich in zijn hoofd afspeelt. Dit aspect van het gebruik van *dus* komt overeen met wat wij 'trace'-gebruikswijzen van

gebruik van *dus* door de *De Volkskrant* en *donc* (ië) blijkt dat *donc* een zie verder ook Pander it dat *donc* in de FT1-zen de resultaten erop n opzichte van *donc* in dersopstellen (zelfs als rekend).

en	Le Soir	
	2.164.529 w.	
000	Tref.	/10.000
009	1730	7,992
069	18	0,083
078	1748	8,075

Als causaal connectief maar ook als attitude- n wordt *dus* in termen 'trace' van discourse-

veranderd. Je kan niet " dan vroeger. (LCN,

om een mooi huis te van het leven kunnen dingen genieten zodat urlijk geld nodig. *Dus* elijk te kunnen leven. zich niet permitteren feit dat het ons staat jk in het leven. (LCN,

dat wel het geval is in conclusiemarkeerder. ebruik van drie gelijk- eid in het leggen van in hoofd afspeelt. Dit e'-gebruikswijzen van

markeerders hebben genoemd. Verdere kwalitatieve analyses zullen aantonen of dit 'trace'-gebruik van connectieven zich ook uitbreidt tot andere connectieven dan *dus*. Het volgende voorbeeld met *maar* ontkracht deze mogelijkheid in ieder geval niet.

7. Tenslotte denk ik dat er absoluut te veel geweld bestaat. Geweld is altijd kwaad. *Maar* we moeten niet vergeten dat er oorlogen bestaan. Het is ook geweld maar het is sterker. (LCN, niveau 2)

5 Conclusie

Deze eerste studie van het gebruik van connectieven door Franstalige leerders van het Nederlands heeft interessante distributietendensen aan het licht gebracht. Ten eerste hebben de leerders de neiging om attitudemarkeerders te overgebruiken. Uit de analyse blijkt een transferverklaring voor dit verschijnsel tekort te schieten. Meer geschikt is de uitwerking van Bestgens (1998) theorie aan de hand waarvan sommige gebruikswijzen van attitudemarkeerders als spoor ('trace') kunnen worden beschouwd van de moeilijkheden die de leerders ondervinden om hun discourse te organiseren. Bestgens theorie van 'signal' en 'trace' van discoursesegmentatie komt ten tweede ook van pas om het overgebruik van *dus* op een aanvaardbare manier te verklaren. Uiteindelijk blijkt aan de hand van de analyses van het gebruik van achterwaartse causale connectieven door de leerders dat onervaren schrijvers de neiging hebben om een beperkt aantal algemene connectieven te gebruiken. In de analyse bleek deze tendens te vervagen naarmate de leerders taalvaardiger worden in hun tweede taal.

Bij deze drie voornaamste observaties mag ten slotte niet uit het oog worden verloren dat het in deze studie in de eerste plaats om een eerste analyse van distributietendensen gaat die door verder kwantitatief en kwalitatief onderzoek moet worden verrijkt. Het leerdercorpus moet bijvoorbeeld worden aangevuld zodat er rekening kan worden gehouden met hogere niveaus dan het derde. Hiernaast is er een dringende behoefte aan een ander controlecorpus dat qua genre met het leerdercorpus overeen zou komen (een NT1-opstellencorpus bijvoorbeeld). Dit is een vereiste stap om nauwkeurige conclusies te kunnen trekken over de discursieve eigenaardigheden van de tussentaal van de Franstalige leerders van het Nederlands. De hier voorgestelde hypothesen zullen verder moeten worden getoetst en in een breder kader van het discursieve taalgedrag van de leerders moeten worden geplaatst. Dit zou ons bijvoorbeeld in staat kunnen stellen om onder meer parallellen te ontdekken tussen NT1- en NT2-verwerving. De geobserveerde distributietendensen zullen uiteindelijk ook moeten worden uitgebreid tot andere connectieven en attitudemarkeerders.

Bibliografie

- Bestgen, Y. (1998). Segmentation markers as trace and signal of discourse structure. *Journal of Pragmatics*, 29, 753-763.
- Biber, D. (1988). *Variation across Speech and Writing*. London: Cambridge University Press.
- Crismore, A. (1990). Metadiscourse and discourse processes: interactions and issues. *Discourse Processes*, 13, 191-205.

- Degand, L. (2001). *Form and Function of Causation. A Theoretical and Empirical Investigation of Causal Constructions in Dutch*. Leuven: Peeters.
- Degand, L., & Perrez, J. (ter publicatie aangeboden). Het Leerdercorpus Nederlands. *n/f*, 4.
- Granger, S., & Tyson, S. (1996). Connector usage in the English essay writing of native and non-native EFL speakers of English. *World Englishes*, 15, 17-27.
- Hervey, S., & Higgins, I. (1992). *Thinking Translation*. London: Routledge.
- Hyland, K. (1998). Persuasion and context: the pragmatics of academic metadiscourse. *Journal of Pragmatics*, 30, 437-455.
- Intaraprawat, P., & Steffensen, M.S. (1995). The use of metadiscourse in good and poor ESL essays. *Journal of Second Language Writing*, 4, 253-272.
- Kerr-Barnes, B. (1998). The acquisition of connectors in French L2 narrative discourse. *Journal of French Language Studies*, 8, 189-208.
- Kruyt, J.G., & Dutilh, M.W.F. (1997). A 38 million words Dutch text corpus and its users. *Lexikos*, 7, 229-244.
- Osborne, J. (1999). L'utilisation des marqueurs de liaison en anglais: étude inter-culturelle des productions d'étudiants. *Actes des journées d'étude du GEPED*, Université de Paris VII, 97-019.
- Pander Maat, H., & Degand, L. (2001). Scaling causal relations and connectives in terms of speaker involvement. *Cognitive Linguistics*, 12, 211-245.
- Pander Maat, H., & Sanders, T. (1995). Nederlandse connectieven en het onderscheid tussen inhoudelijke en epistemische coherentierelaties. *Leuvense Bijdragen*, 84, 349-374.
- Perrez, J., & Degand, L. (2003). On the combination of corpus-based and experimental methodologies in the study of causal, contrastive and metadiscourse connectives in L1 and L2 text comprehension and production. *Proceedings of the Corpus Linguistics 2003 Conference*, Lancaster University, 627-636.
- Pit, M., Pander Maat, H., & Sanders, T. (1997). 'Doordat', 'omdat', 'want'. Perspectieven op hun gebruik. *Taalbeheersing*, 19, 238-251.
- Sanders, T. (1997). Semantic and pragmatic sources of coherence: on the categorization of coherence relations in context. *Discourse Processes*, 24, 119-148.
- Sanders, T., Spooren, W., & Noordman, L. (1992). Toward a taxonomy of coherence relations. *Discourse Processes*, 15, 1-35.